

Життєпис емансипантки, або Як стати самій собі ціллю

Ульяна Країчанко (псевдонім Юлії Шнайдер) належить до покоління, яке формувалося на межі мистецьких сюж. Ще лутили голоси за захист старого доброто реалізму, але імпресіоністи уже змінили уявлення про художницьке достосування до світу і способи його репрезентації. Суб'єктивні враження, індивідуальний досвід, акцентувалися все виразніше.

Народжена в сім'ї німецького колоніста, Юлія в дитинстві зазнала потужного впливу буржуазної літератури. Найбільше — німецької. У батька, повітового канцеляриста в містечку Миколаїв на Львівщині, була широкогалузева бібліотека німецьких класиків, передщукачувалася піденські часописи. Готичне письмо вабило дівчину найперше графічністю з кирилицею. Батько почутався безгрунтним мандрівником, що не приляється в інокультурному середовищі. Мати походила зі смтшеницької родини Лотушанських — і бібліотека «ділуся з Побуком» видима Юлію в шілкому підмінний від батькового світу. «Бібліотека ділуся з Побуком» була інша, ниж у Раківці, родинному селі батька, Патерівка, життя світих. Промогти, все Прологи. У ділуся Іллі Лотушанського і в ділуся Луки Лонкевича, бібліотинного

брата, бачила я напів книги. У монастирі велика бібліотека. Антики з давніх часів, Апостоли та Служебники. Наша культура давня, наша книга, руська книга, теж не вкорощена. Люблю ці ікони наші, пізантійську панагію з розмальованими окрасами, написами кириличного та з таємними вирізами...»

Юлія Шнайлер самохіт обирає свою національно-культурну тож-самість, долю української, а не німецької письменниці, кирилицю, а не готику. Зрештою і її псевдонім з'явився внаслідок «перекладу» німецького прізвища.

А що про письменницьку кар'єру дівчини мріяла під набранішими літ, то надзвичайно важливими стали віднини матері. Училася переважно вдома, любила галицьких і буковинських письменників. Тарас Шевченко, як пізніше Уляна Кравченко в мемуарах, видається їй тоді занадто супорядим. Кілька років Шнайлері мешкала в будинку Устинівовичів, родині Миколи Устинівовича — зановою поета з гурту Маркіана Шашкевича. Так дитина долучилася до повсякчас творчого й усталованого культу Поета. І хоча батько часами попереджав, що «кларкові листки мають піркий смак», але на застороги не пішало зважання.

Дитинство авторка «Хризантем» малоє як ідеало, хоча від спілкування до спілкування наростають мотанні якось містичної тривоги, німецької приречності. Її автобіографічне письмо заміжі більше її познанням розкриває не ту ситуацію, яка описується, а сам стан авторки у момент писання. Уляна Кравченко, виявившись за мемуарами піже у тридцяті роки, зберігася вірність сентиментальній (троян все ж архічний!) імпресіоністичній манері своєї ранньої прози.

Дівчинку виховують у згоді з традиційними уявленнями: танці, музика, балет, вечірки... Письменниця дуже пластично передає чар конкретних деталей, розмаїттє предметного світу. В заміданій скрині можна знайти нестандартні лілововаті, небіні пілбутні поломорок у часі: «На нашому гориці великі старі скрині та всікі коробки, а в них спіралі скарби... Тільки, як у казці з "Тисяча й однієї ночі", сказати матінєс заклаття "Сезам, ід'чинис!" — і можна знайти все, що потрібно до бального туалету. Матусі тепер байдуже лягатися на ці дорогоцінні речі — і в теж не все та їй не усім користується. А є там сукні з мори, оксамітту, з ламі — ще бабуні й матусі <...> А я не знаю, що з цих робить». А ще знаходиться обручі для країнокінів, корсети, пінтуріки... Усе це виглядало після їх домашній музей, і музейний чар Уляна Кравченко піднімав по багатьох роках змогла передати читачам.

Літей, своїх друзів по іграх, вона окоче порівняю з прогарненими альбомами. Приналежність альбомного дому в галицькій провінції не зіграла для неї й через десятиліття. Але фіксується і відчуття того, що сім'ячна традиційно гармонія стрімко руйнується під дією духу часу. Дівчина все ж мрієла із запашного роликового гізула піти — і самій вибірювати власну долю. Це вираз у її пожовтінні з'явилася після жінки з університетськими дипломами. Вчилися у Швейцарії (слана країна, як живок приймали на університетські стулі) працітелька нашої письменниці організаторка жіночого руху Наталі Кобринська. Першою лікарко-лікаркою в Галичині стала її сестра Софія Окупівська. Згодом вона близькуче залістила докторат і здобула докторат.

Жіноча освіта однієм почалася знаком нового часу й прогресу, іншим — знаменем кінєрспільнотного хаосу. Цікаво, що в альманасі «Перший вінок», виданому найперш зусиллями Наталі Кобринської та Олени Пчілки 1887 року, під однією обкладинкою співились твори, у яких екзотичну «сінню панчоху» побачено у різних поколіннях ракурсах. Пані Шумінська в однійменній повісті Наталі Кобринської бачить у книжках найбліжче лихо. Доньки та внучки уже не хочуть покірно нести той тягар, який навіть віби і не видавався важким самій оповідачці. З погляду інтріархальної матері лоційний бунт перетворює піками усталений хатній порядок на несостійливий і тільки нестерпний безлад. Здавалось, навіть посуд став битися частіше, а виружнин старого годинника тріскали й відхіталі, комісія і дрібні опінії ланцюжка розкочувались на різні сторони. Ця метафора зламаного годинника стас смілечинкою розриву часів, початку якось нової жіночої історії, де ліятимуть уже не лільки, а самодостатні особистості. Можливо, навіть великої історії, твореної не без участі обох статей. У баченні молодіжної генерації, чиї ціннісні знахідки представлені у повісті Олени Пчілки «Гонваринка», зміни не руйнівні, а підірвали. Українкам, що здобувають у Цюриху лікарський фах, найтижче, може, боротися з упередженнями й пересудами свого провінційного оточення, бо «негоже ж дівчині пітись не знати куди й до чо, учітись на якус лікарку». Героїні Олени Пчілки все ж виходять переможницями з неметких життєвих випробувань.

Батьки Юлії Шнеймер хотіли, аби діти здобули знання і певніше почувалися перед викликами нової епохи. Трима роками молодша Ольга Кобилянська не раз нарікала на те, що не змогла отримати ніякої освіти. Вчили лише синів, доньки мало вистачити домашнього господарства й виникнення / мереження. Натомість Юлія Шнеймер

мала змогу обрати чи не складний приступний для панни з небагатої родини парідант — вступила до львівської вчительської семінарії. Мрій про Швейцарію були недійсніми через фінансові труднощі. У підтексті наявіть десь вчучається прикрість чи претензія до матері, яка могла взяти пропоновану їй посаду й тим забезпечити своїх дітей. Але Юлії Шнейдер-старшій, мабуть, не вистачило найвищої сміливості вийти з уявичасного патріархального жіночого простору. Доля музикантки «в білих муслініах при фортепіано» (слінне традиційно пригоже для дівчини заняття) й донину все єє приваблює, бо належить минулому. Тепер же «жінки беруться до латини й говорять про Ташита та Лінія». Сама ця спомінка білих муслінів і «Ташита та Лінія» теж уята швидше з дискурсу романтичної доби.

Утім, пожитні для інтелектуального розвитку у вчительській семінарії залишилося небагато. Юлія жила в свого дядка, Омеляна Лопушанського, запінілася з театральним світом. І все ж остаточно винеслася у власному призначенні. Письменство стає сприянно цілого життя. Але утверджитися в новому житті було стократ тяжче, аніж чоловікові. До того ж дівчина знає, що юні колодії рільною мовою так листко, як літературною німецькою. Зрештою, це була проблема багатьох західноукраїнських авторів. Меново літературна й освітня, наявіть початкової, часто ставала польською або німецькою. Поза тим літературна мова, яку вони знали з творів своїх попередників, постійно налаштовалася для висловлення модернічних цінностей, для вироблення стилю, співідповідного зі щойно утворюючими течіями й напрямами. Молода авторка мусила шукати для себе зразків.

У вісімдесят роки XIX століття (якраз 1881-го Уляна Країчко, за кінчики семінарію, починає вчительювати, а певдою й шукати можливостей оприлюднити свій прозові й поетичні проби (перш) жіночі голоси в літературі зазнучали усе сміливіше й гучніше. І пеймонірана олакровенням літератури саронійського модернізму стала їй з чим не порівнянна однієїсть жіночого письма. Українська — не була винятком. Соломія Павличко не раз наголосувала, що саме жінки-авторки виникалися послідовницями й сміливішими в обстоюванні нових вартостей, рішучішими в настанові порвати з архайчною традицією та шукати інших сенсів існування і нових засобів мистецького самоекспресіонізму. Приметно, що жіноче юнкерістське письмо дуже часто становило письмом автобіографічним.

Цьому є кілька пояснень, і серед найважливіших — настанова на індивідуальне самовираження, на підтворення того смідійного, психично-

тічного спектру, що змільшило зоставлення певними членами у «холовічій» літературі. До того ж виразальність, суб'єктивність стають маркерами химерницької творчості на противагу класичному реалізму з його увагою до узагальнень і типізацій. Аби зможти писати, жінкам треба було перебороти навмисний патріархальний вихованням хвороботворний вірус — уміння про скромність і смиреність як най-вищу ціноту. Нетож виносити на публіку власні переживання й проблеми, непристойно пристелдувати на якесь місце у чоловічій ієрархії. Саме це от претензій (як писати й будувати мистецьку кар'єру, не дбаччи про визнання й популярність) лунали зусібі. У жіночих щоденниках та автобіографічних текстах чи не найбільше скандалювали критиків мрії про славу. Стосунки з музами у представниць самої з іншими статі виявлялися складними й контроверсійними. Адже прихід божественної посланниці вираз і винес натхнення, а отже і лаврові вінки.

Визнання замежало переважно від чоловічих критичних оцінок. Юлія Шнейдер знайшла вимогливого й у принципі лоялом добродіяльного конфіонунача в особі Івана Франка. Вона надіслала до львівської «Зорі» свою поему, Франко й забракував, але потоміст склавши до публікації вірші. Занічалося живе листування. Редактор написав до пізнайомої лебідотанти на розовому папері: чи не обіцянка чогось більшого, аніж ділові відавничі стосунки?

Молода авторка спершу змільшила звертість до топосів скромності, 6 березня 1886 року: «Яко приватна людина, не можу відкрити ширшу публічність життям європи». Схожих за тоном пасажів у листуванні чимало. Франко ж обирає роль метра. Поради чітко розуміються з локорами й бессланійними висновками. 1 січня 1884 року: «Але що ж то, чи Юлія все забула вірші писати? <...> в Новий рік, кожний старистися показатися з чимось ліпшим, нік досі, а панна Юлія анігулу. Так дуже зайняли її думку особисті плани, що для більшої руської літератури вже немає іншої думки, ані хвилинни часу. Чи вже підтепер зачини занебудуватись? Чи жокожа женищина ліпші поети поступова, смансипована, з посвяченіннями, з запалом і з поєздю, поки не замужне? Рад би-м знати?»

Іншими лірическими поетками виглядає іноді чи не репліками в прому листуванні:

Згадай мене, малай, та малай веснovo,
як перша фіалка до тебе всміхнеться;
фіалкової тинни — квітчав запашнуво
ти мою голову. Ох і досі співти!

У пізніших листах уже пам'ять будувалися історії підлінні не зостануться «ліни в царій прязіві», а поєднати долі. У грудні 1883 року Франко приїздила в гості у Бібрку, де Юлія Шнейдер почалачителювання як практиканта. Це викликало неймовірний інтерес сільської спільноти. Чи не зйтоді на поняті почали відкринати листи до неї? Юлія просить, аби конверти надписував хтось інший, і по-польськи. Молоді люди винайшли пам'ять конспіративний спосіб спілкування. Прашуючи в газеті «Кур'єр Імовіський», Франко імплюкує запинення поземлення для Юлії в розділі «Кореспонденцію». Вона писала його Мироном, тобто іншим іменем. Франко вигадує звертання «Надбібрянка». Олена, записник кореспондентки, чиє хочу бути творцем пісому, тим більше тому, котрого сподій до стог праці — морожений жіні над власною шестю, над особистістю нагляду. Цей лист написано 5 лютого 1884 року в Бібрці. Тому ж її праця — школи по 5-6 уроків у школі, після й гурток школят, бо то чи не найдовгіша наука для дівчаток. Ці порівнянно спокійні часи Ульяна Кравченко описала в автобіографічному оповіданні «Голос серця»: «Знічайно година робіт для дівчат с їх усіх піклуваннях голині надіймалішою. Тоді клопоті-збиточинки йдути домів, а вони, лібраючи собі логідне місце, сідають за роботоню та пишаняють іншими гарні-прегарні хустиночки, прибирати циркові сорочки, мережають запасочки... Найбільша ж віха для них добирати нестрий полічки та блакучі панкорочки й винизнати пам'яту по узірюю».

У березні 1884 року відбулися вибори на вчительську посаду. Практиканта Шнейдер її не отримала — обрали колегу-польщу. Почалися миттарства: працювали по селях, де дітей збиралі у холодах непрієстєсніннях хатах, часом без вікон і без опалення; акійсь час перебувають у мастику на посаді приватної вчительки. За сприяння Івана Франка відпливнула у Львів, в інститут сестер василіянок. Але її тут не відправили іспиту на політичну благонадійність.

У програмних текстах письменниць раннього фемінізму назагал інспіріка звичали потки самоумалення й добровільної маргіналізації. Скажімо, Олена Пчілка у віршованому маніфесті для станіславівського альманаху «Перший віночок» застерігається, що всі єї твори адресовано лише жіночій («сестринській») аудиторії: «На працю нашу уважати // Не нам, сланутій матіці». Але ж коли література твориться для жіночого хатнього вжитку, тоді патріархальна ієрархія зостається незахідною.

Для альманаху «Перший віночок» Ульяна Кравченко написала кімка оновідані з учительського побуту, зокрема «Б'омос серця» та «Слогали

Передмова

[до чиказького видання 1961 року]

Письменниця, що надала
одинокому любом'ю і ласкай,
і природу, заквітчала нез'явними
хризантемами свій найбільший твір
від першої до останньої сторінки,
від почуткового до кінцевого епізоду.
Знійти і «Хризантеми», назва повісті, що
 стала завершенням і синтезом творчості
Ульян Кравченко. Хризантеми, «останні
з останніх цвітів року», символ смутку
ї жалю «за тим, що радісн
ї найціннішіс — за життю», були
ї ступроцентними у життєвій мандрівці.

Від появин першої збірки поезій Ульян Кравченко (Юлії Штайлер) «Рітма
Ует» минули літі. Авторка написала
чіртою твори, що поставили її у ряд
видатних літераторів Франкової доби.
Громадністю цікавилося не тільки
ї думками-ідеями, але й нею самою,
ї минулими, тим більше що була
она поетесою не тільки в літературі,
але і в особистім житті. Прочувакочи,
що її творча праця наближається до свого
епізоду, Ульяна Кравченко розлюбувалася
на ще одне велике творче зуслало. Пото
вихідом була повість «Хризантеми».

«Хризантеми» — не єдиний
автобіографічний твір письменниці,

зате найбільший і найкрайніший, інтересний зокрема для літературознавців, істориків і психологів ще й тим, що на широкому суспільното- побутовому тлі розповідає про літніство та юність письменниці, про «казку ранніх дитячих літ», про ті часи, коли «і без щастя можна бути письменницею».

До жалю «передісторії» повісті ще чекає на свого дослідника, однак і в самій повісті авторка залишила кілька вказівок про хід і час своєї праці над твором.

Сивковолоса письменниця перечитає давні записи, листи, вирізки з газет та інші «пожежні листочки» свого архіву. «Давні записи читано, наче повісті», — пише вона. Усе це синтезує в її пам'яті призабуті події, сковилючи давні враження, і спогади про минуле, перетоплені в поетичному горнилі творчості, оформлюються в жанрі барвисті картини автобіографічної повісті. «На що подивлюся, те все залишиться в душі». Тепер вона визбігрує ці залишки минулого, щоб створити з них нову мистецьку дійсність.

Про те, як довго тривала праця над твором, маємо поки що скромні інформації. Олесь Бабій у статті про У. Кравченко («Онда», 1960, ч. 4) згадує, що в 1930 році під час його перебування в Перемишлі письменниця дала йому прочитати рукопис частини повісті «Хризантеми», що її тоді писала. Після закінчення повісті авторка доповіривала її план і розмір, додавочні кілька нових розділів. Свідчить про це підготовлений авторкою до друку остаточний текст повісті, в якому до первісних, позначеніх порядковими числами розділів і сторінок додано ще 4 розділи з окремою пагінацією. Додаткові розділи мають у цьому виданні числа: IV, XXVIII, XXIX, XXX.

Залишила авторка також, мов пепароком, вказівку про час написання ХХVІІ «не розділу (XXX-го в нашому виданні), що, правдою подібно, був завершеннем її праці над повістю».

«Прону, щоб ламки Теофіль і Гілярій оповідали події з часів “Весни народів”» (1848 рік). Далі авторка долає,

в західноєвропейській літературі, проте завжди головної справжнього, не принадкового знання, загінливості всуміш і соціомісно, і правом, і теологіко, а також історію та культурою. Але молода піжна поетична душа висоди зударистіся із прозою життя, з його матеріалізмом, підкривленими звичаями, смішною модою, з соціальною несправедливістю та з (що особливо авторці болить) пропинженням достойності жінки, яке, між іншим, відбилося, мов у дзеркалі, в понурій «лістенці» про прохлядтя й покуту «без вини винуватих» жінок її роду «до сьомого покоління». Тому порівняння себе із «гітською у клітці», тому такс нестерпне почуття самітності однієї із домінантних мотивів творчості Ульїни Крачченко.

Визволення від тути, від людських пересудів, від хоб супільної доби шукає авторка у природі. Її захоплює величне царство лісів, мерев і квітів, перед якими «твори людянин маліоть», у яких криється не тільки краса, але і глибший зміст буття. «У пралісах, — каже вона, — утихомирялося мое серце. На цвітістих половинах усміхнулася до мене сонце, і розгорівся в серці жар-вогонь». Той «жар-вогонь», перенесений у людське життя, — то пробудження любові до Української Батьківщини, до свого народу, познання предків, культу поетів — духовних провідників рідної землі... У тому «жарі-вогні» зринають осайні візії країнного, поправленого людства: «У візіях бачу вільну жінку, майбутній дні і світ, змінений у новіні квітів рай».

У «Хризантемах» немає канонічних законів повісті. І не лише, бо не, як сказано, «щось більше, як повість», не життєвна правда, галерей психологічних портретів. Авторка не любить діалогів, не приділяє особливої уваги акції, часто обриває її, щоб висловити свій погляд, настрій або заглибитися в історію. Айрічні вставки чергуються з реалістичними картинами, змальованими з ширістю, правдомовністю, з небажаним ішо-інбуль присковувати.

Закінченню повісті — то момент, коли герой виступає на новий етап життя, перелом, однозначний з розвитком із юнацьких мрій, з відсуванням особистого на дальній план. Але «розпук змінюється в надваж» перед майбутньою письменницю розкриваються нові обрії громадсько-сучасної праці, нові можливості стати на службу Ім'ї. «Сьогодні прохано всі небесні сили, щоб дали мені силій до праці, до змобуття світла, щоб я могла сповісти Службу, тиху Службу для Бога, для рідної землі...»

У повній глибокого настрою спокій прощання з матір'ю, з рідиною Миколаєвом (ми б долали і з рідиною народом, бо ж це єдині слова останнього твору письменниці) останній погляд дарує авторка своїм улюбленим... хризантемам.

Чи ж може йнакше закінчуватися повість, закінчується хризантемами від першої до останньої сторінки?

Роман Змадич

Детю з біографії Уляни Кравченко

Українська письменниця, активістка українського жіночого руху Уляна Кравченко (справжній ім'я і прізвище Юлія Шнейдер) народилася 18 квітня 1860 року в містечку Миколаєві (тепер Львівська область, Україна, тоді — Австрійська імперія). Позходила з українізованої північної сім'ї — тож Юлія навернулася на українство ще підлітком. Батько — Юлій Шнейдер, комісар Жалудківського повіту. Помер він, коли його доньці минуло десять років. Мати — Юлія Лопушанська — донька греко-католицького священика. Понах десять років родина Шнейдерів мешкала в Миколаєві в будинку, де колись виростав український поет Микола Устиянович.

Початкову освіту майбутній письменниця здобула вдома. Від 1877 до 1881 року вчилася у Львівській учительській семінарії. Жила у Львові в родині пухка — судового радника Омеляна Лопушанського. Саме тоді вона взялася до вивчення української літературної мови за творами Юрія Федьковича, Івана Котляревського, Марка Вовчка.

Людмила Красиченко —
Ната і Юрій (Сан) Немченко.
Захоплені. 1917

Ульяна Кравчук. Переяслав. 19 листопада 1931 року.

Фото Богдана Лядовитинського. Нічак.

Софії Доротії Гамбрині та її працівниці
і покійні супружжі юріївської місіонерії магістр
імені Ульяни Кравчук в Степовій

Найбільше враження на неї справили поезії Івана Франка, який був на той час визнаним проводарем молодої галицької літератури. Шнейдер українською — «кравець», тому Юлія Шнейдер згодом взяла собі посвідчення Уляна Кравченко.

Після закінчення семінарії Уляна Кравченко вчителювала в школі села Бібрка. У 1884 році її перевели до сусіднього села Стоки, де в недобудованому приміщенні школи вона працювала кілька місяців, а потім за протекції Івана Франка отримала посаду у Львові. Згодом її звільнили з роботи на підставі обвинувачень у прихильності до фонетичного правопису (на противагу офіційному стиломологічному). Дещо пізніше тому Уляна Кравченко працювала вчителькою в родині поміщика (село Руденка під Львовом), потім у селі Лужок Долішній на Дрогобиччині. Тут вийшла заміж за місцевого школального вчителя Яна Немсиковського. У 1888—1920 роках з невеликими перервами вчителювала в селі Слєп'язі на Дрогобиччині. 1920 року переїхала до Перемишля.

Уляна Кравченко померла в Перемишлі 31 березня 1947 року. Там і похована.

Незважаючи на немале мандрівне життя, почавши сорокалітній працю у школі і виховання трьох дітей (мала двох доньок і сина), Уляна Кравченко багато й під час працювала в літературі. 1883 року надіслані до львівського журналу «Зоря» твори Уляни Кравченко потрапили на очі Франкові. Він написав молодій поетії теплого листа, заохочуючи її до праці на інній українській літературі. Відтоді м'як ними розночалося шире листування, що не припинялося до самої смерті Івана Франка.

Франко знайшов відзначення для її першої збірки «Prima Vera» (1885), підписаної її справжнім прізвищем. Книжка здобула чималу популярність серед читачів. «Prima Vera» — перша на Галичині збірка поезій, створена жінкою-українкою. Понад її монобіз занадто фестивала рівність жінок та чоловіків. Потім Уляна Кравченко видала ще кілька поетичних збірок. Її перу належать також лінгвістичні збірки поезій у прозі, численні статті, автобіографічні нариси, оповідання, повістки, спогади і пісні, переклади і перестави з європейських поетів.